

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Scientiarum Socialium Pertinentia 14 (2024)

ISSN 2083-7276

DOI 10.24917/20837276.14.13

Aleksandra Dudzik

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Recenzja raportu pod redakcją naukową Mirosława Grewińskiego, Joanny Lizut, Pawła Rabieja „Ogólnopolska diagnoza w zakresie deinstytucjonalizacji usług społecznych na terenie 16 województw Polski”

Proces deinstytucjonalizacji polega na rozwijaniu usług świadczonych na poziomie społeczności lokalnych, które eliminują konieczność korzystania wyłącznie z opieki instytucjonalnej. Początkowo deinstytucjonalizacja dotyczyła pieczy zastępczej, lecz na przestrzeni lat można obserwować jej rozwój w innych obszarach polityki społecznej. Deinstytucjonalizacja ma na celu stworzenie alternatywy, w której osoby potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu nie są zmuszane do korzystania wyłącznie z pomocy instytucji. Rozwój tego procesu budzi nadzieje, ale także obawy. Grupa naukowców z różnych regionów Polski podjęła się zadania zbadania zjawiska deinstytucjonalizacji, co zaowocowało raportem pt. „Ogólnopolska diagnoza w zakresie deinstytucjonalizacji usług społecznych na terenie 16 województw Polski”.

Praca badawcza została przeprowadzona na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Toruniu w ramach projektu „Koopercja – efektywna i skuteczna”, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014–2020). Zespół badawczy składał się z naukowców i specjalistów z zakresu polityki społecznej, zdrowia publicznego oraz zarządzania. Koordynacją działań zajął się Zespół Zarządzający, w skład którego weszli: prof. dr hab. Mirosław Grewiński (kierownik zespołu badawczego), dr Joanna Lizut (zastępca kierownika), Paweł Rabiej (zastępca kierownika) – są oni także redaktorami raportu – oraz Inga Domagała (koordynator badań ze strony PBS Sp. z o.o.). W prace zaangażowane były także: siedem zespołów badawczych, Zespół Metodologiczny, Zespół Organizacyjny Uczelni Korczaka (wspierający zespoły badawcze) oraz zespół koordynujący badania po stronie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Toruniu.

Badania koncentrowały się głównie na diagnozie przygotowania instytucji pomocy społecznej do wdrażania deinstytucjonalizacji. Analizę podzielono na sześć

obszarów: pieczę zastępczą, wsparcie osób niesamodzielnych, wsparcie i integrację osób z niepełnosprawnościami, wsparcie osób z problemami psychicznymi, wsparcie osób starszych oraz wsparcie osób w kryzysie bezdomności. W badaniach ilościowych wzięło udział 2650 respondentów z różnych instytucji oraz 3518 odbiorców usług środowiskowych i całodobowych. W ramach studiów przypadków przeprowadzono 1666 wywiadów w 256 podmiotach zlokalizowanych we wszystkich 16 województwach. Analizą objęło 531 jednostek samorządu gminnego – łącznie przebadano ponad 8300 osób.

Raport pt. „Ogólnopolska diagnoza w zakresie deinstytucjonalizacji usług społecznych na terenie 16 województw Polski” podzielony jest na dziewięć części. Pierwszą z nich stanowi streszczenie, które zawiera ogólne wnioski płynące z badań. Podzielono je na trzy części: streszczenie głównych wniosków, streszczenie wniosków z badań szczegółowych w sześciu obszarach oraz streszczenie rekomendacji. Drugą część raportu poświęcono jest celom badania oraz przyjętym płaszczyznom analizy. Zdefiniowano w niej pojęcie deinstytucjonalizacji, zaprezentowano zasięg badania, jego etapy oraz metodologię. Kolejny fragment – trzeci – stanowią główne wnioski płynące z analizy. W części tej wymieniono siedem wyzwań dla deinstytucjonalizacji w Polsce. Wspomniano między innymi, jak wpływa ona na przekształcanie się instytucji oraz wskazano, jak długo respondenci wdrażają proces deinstytucjonalizacji w organizacjach, w których pracują. We fragmencie tym przedstawiono opinię ankietowanych, która wskazuje na pozytywny stosunek dla deinstytucjonalizacji w Polsce, ale budzi w nich też pewne obawy. Jak wskazuje analiza – pracownicy pomocy społecznej mają powierzchowną wiedzę na temat deinstytucjonalizacji. Duża część nie jest w stanie ocenić skuteczności i sensu przeprowadzanego procesu. W raporcie odniesiono się również do instytucji. Wnioski wskazują, że organizacje mają odpowiednią infrastrukturę i narzędzia do tworzenia nowych usług, lecz obawę budzi ich finansowanie. Inną konkluzją zawartą w tej części jest dygresja na temat rozwoju e-usług. Za przyczynę niechęci do niej uważa się głównie niewiedzę i panujące stereotypy. We fragmencie tym ukazano również problem współpracy międzysektorowej, zwracając szczególną uwagę na braki liderów oraz idei, mogłyby inspirować działania na rzecz środowiska lokalnego. Ostatnim wnioskiem (w tej części) jest opinia dotycząca gmin i ich małym zaangażowaniu w proces deinstytucjonalizacji. W kolejnym – czwartym – fragmencie recenzowanego raportu znajdują się rekomendacje i zalecenia, które są wynikiem przeprowadzonych badań. Zalecenia te skierowane są przede wszystkim do władz centralnych, regionalnych oraz gminnych. Autorzy we wspomnianym fragmencie raportu skupili się przede wszystkim na warunkach wdrażania deinstytucjonalizacji. Rozważali kwestię przygotowania pracy międzysektorowej i kadr pomocy społecznej do ewaluowania usług. Dodatkowym przedmiotem analizy było zapewnienie odpowiednich narzędzi związanych z rozwijaniem usług społecznych, rozbudową e-usług oraz ciągłym doskonaleniem usług środowiskowych. Piątą częścią raportu stanowi streszczenie pracy poszczególnych zespołów badawczych. W ich skład wchodzi 39 naukowców i specjalistów z zakresu polityki społecznej, zarządzania oraz zdrowia publicznego. Reprezentują oni 13 uczelni wyższych z całej Polski, między innymi Uczelnię Korczaka, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Uniwersytet

Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Warszawski czy też Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach. Kolejną część recenzowanego raportu stanowi nota metodologiczna. W tej części znajduje się objaśnienie założeń metodycznych badania oraz rozważania na temat podejść conceptualnych i teoretycznych. Wyjaśniono także sposób doboru próby do realizacji zadań w poszczególnych grupach badawczych. W siódmym fragmencie przedstawiono cały zespół oraz osoby zaangażowane w proces diagnozowania deinstytucjonalizacji w Polsce. W ósmej części zaprezentowano kluczowe pojęcia i definicje, a także wykaz skrótów, które służą lepszemu zrozumieniu treści raportu. W ostatnim fragmencie „Ogólnopolskiej diagnozy...” przedstawiono bibliografię wykorzystaną na potrzeby opracowania pracy badawczej.

Analizując raport, warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze, aspekt wizualny. Z punktu widzenia czytelnika praca jest bardzo przejrzysta. Główne wnioski zostały ukazywane za pomocą kolorowych tabel, diagramów, wskaźników oraz danych liczbowych, co sprzyja lepszemu zrozumieniu i zwróceniu uwagi odbiorcy na najważniejsze wnioski recenzowanej pracy badawczej. Struktura „Ogólnopolskiej diagnozy...” jest czytelna, zrozumiała i intuicyjna. Odbiorca nie powinien mieć trudności ze zrozumieniem tekstu, gdyż raport został napisany językiem prostym, a wszystkie specjalistyczne pojęcia są zdefiniowane w części ósmej.

Kolejną kwestią wartą uwagi jest wartość merytoryczna recenzowanego raportu. Celem pracy badawczej było „określenie stopnia przygotowania i potencjału instytucji pomocy społecznej do realizacji procesu deinstytucjonalizacji, a także określenie czynników i warunków wpływających na skuteczność jego wdrażania” (s. 35). Postawione przed autorami zadanie wydaje się adekwatne, trafne oraz odkrywcze dla wyzwań w kontekście aktualnych wyzwań, przed którymi stoi polska polityka społeczna. Warto pamiętać, że deinstytucjonalizacja nie jest nowym zjawiskiem, proces ten trwa od lat, dlatego konieczne stało się badanie kierunku jego rozwoju. Niewątpliwie w dalszym ciągu polska deinstytucjonalizacja pozostaje w tyle za krajami zachodnimi. Pozostaje mieć nadzieję, że raport przyczyni się do niwelowania występujących braków w tym obszarze polityki społecznej.

Cennym aspektem recenzowanej pracy naukowej jest fakt, że może ona służyć zarówno teoretykom, jak i praktykom. Dzięki wyodrębnieniu grup beneficjentów pomocy społecznej możliwe było zidentyfikowanie najważniejszych potrzeb każdej z nich. Analiza została wzbogacona o opinie zarówno osób realizujących usługi, jak i ich odbiorców. To spojrzenie na problem wydaje się niezwykle ważne. Zwrócenie uwagi na adresatów działań pomocowych jako specjalistów służy również integracji, poczuciu sprawczości nad własnym losem, ale także przyczynia się do poznania wartości realizowanej usługi z punktu widzenia osoby, która ją otrzymuje. Badania uzupełniają opinie specjalistów, co wydaje się być holistycznym podejściem do problemu rozwoju deinstytucjonalizacji w Polsce.

Ogromną wartością recenzowanego raportu jest opracowanie autorskiej metodologii badawczej. Regionalne ośrodki pomocy społecznej w Polsce, jako zlecający, określili „Ramową Koncepcję Badań”, która stała się podstawą do wyznaczenia pięciu kluczowych zasad metodologicznych zwiększających wiarygodność całego procesu badawczego. Mowa tutaj między innymi o nastawieniu do badań opartych

na dowodach, ze zwróceniem szczególnej uwagi na wymiar analizy. Ustanowiono konieczność uwzględnienia różnych punktów widzenia (osób uczestniczących w procesie deinstytucjonalizacji). Ważnym aspektem badań jest łączenie metod i technik badawczych (ilościowych z jakościowymi). Konieczna jest także interdyscyplinarność oraz ujęcie kilkustopniowe, rozłożone w czasie. Odpowiednie zaplanowanie badania, wybór metod badawczych oraz dobór odpowiednich prób badawczych wpływa na wiarygodność raportu. Istotnym wkładem dla nauki byłoby rozszerzenie badań na większą liczbę gmin. Obecnie w Polsce jest ich 2477 (<https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/>, dostęp: 18.04.2024), jednak w raporcie zbadano tylko 531 decydentów tych jednostek. Z kolei, patrząc na stacjonarne zakłady pomocy społecznej, w Polsce ich liczba sięga 2082 (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoieczna/zaklady-stacjonarne-pomocy-spoiecznej-w-2022-roku,18,7.html>, dostęp: 18.04.2024) (dane na 18 maja 2023 r.), a badanie zostało przeprowadzone w 256 podmiotach (w ramach badań studiów przypadków – zarówno wykonawców stacjonarnych, jak i niestacjonarnych). Zwiększenie reprezentatywności próby pozwoliłoby na pełniejsze uchwycenie specyfiki poszczególnych regionów oraz lepsze poznanie opinii realizatorów i odbiorców usług społecznych w Polsce.

Deinstytucjonalizacja jest przyszłością polityki społecznej, ale tylko w ograniczonym zakresie. Nie polega ona wyłącznie na zamykaniu istniejących placówek, lecz otwieraniu ich na otoczenie zewnętrzne. Choć zasoby środowiskowe są ważne, nie są one wystarczające, aby całkowicie zastąpić działalność instytucji. Przemiany demograficzne, zwłaszcza starzejące się społeczeństwo, zmuszają władze rządzące do sprostania nowym wyzwaniom. W Polsce trwają spory i dyskusje dotyczące procesu deinstytucjonalizacji, co nie zawsze przyczynia się do jej rozwoju. Dlatego konieczne stało się gruntowne zbadanie tego procesu z różnych perspektyw, wyciągnięcie odpowiednich wniosków oraz opracowanie rekomendacji dotyczących dalszego rozwoju usług społecznych. Niewątpliwie raport pt. „Ogólnopolska diagnoza...” jest ogromnym wkładem w rozwój polityki społecznej. Grupa naukowców z całego kraju, we współpracy z regionalnymi ośrodkami polityki społecznej, zbadła proces deinstytucjonalizacji z różnych perspektyw. Do tej pory w polskim dorobku naukowym brakowało pracy, która ujęłaby holistycznie ten proces. „Ogólnopolska diagnoza...” to obszerny raport zawierający 376 stron wniosków i analiz, które ukazują zarówno pozytywne, jak i negatywne strony procesu deinstytucjonalizacji w Polsce. Pozostaje mieć nadzieję, że staną się one punktem wyjścia do przyszłych badań nad rozwojem usług społecznych, prowadzonych na szerszej próbie, a władze będą potrafiły skutecznie wykorzystać już opracowane w recenzowanym raporcie rekomendacje.

mgr Aleksandra Dudzik

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
e-mail: dudzik.aleksandra@doktorant.uken.krakow.pl
ORCID: 0009-0005-5888-2602